

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-320-4-2>

УДК 331.101:378.1

ТОМЧУК Олеся

Донецький національний університет імені Василя Стуса
<https://orcid.org/0000-0002-1817-7483>

ВИЩА ОСВІТА ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЙ

Статтю присвячено теоретичному обґрунтуванню провідної ролі вищої освіти як середовища формування людського потенціалу територій. Встановлено значення людських ресурсів для розвитку складних соціально-економічних систем в умовах постіндустріальних трансформацій суспільства. Охарактеризовано взаємозв'язок людського потенціалу з економічним зростанням та соціальною стійкістю територій. Розкрито соціо-гуманітарні та соціально-економічні цілі вищої освіти, підкреслено значення цієї системи для особистісного й професійного зростання населення і його соціальної мобільності. Визначено вплив системи вищої освіти на формування ключових структурних елементів людського потенціалу: інноваційного, інтелектуального, трудового, культурного та відтворювального. Доведено, що від ефективності функціонування системи вищої освіти безпосередньо залежатимуть генезис, збереження та розвиток усіх елементів людського потенціалу території. Встановлено, що регіони, де існує можливість здобути якісну вищу освіту, системно акумулюють талановиту молодь та ефективніше нагромаджують людський потенціал. Окреслено основні виклики (як традиційні для цієї сфери, так і зумовлені війною), що постають сьогодні перед українською вищою школою як середовищем формування людського потенціалу територій. Відзначено, що базисом повоєнної відбудови України стане Індустрія 4.0 із притаманним для неї опором на високотехнологічні сектори економіки, реалізація чого буде неможливою без забезпечення людським потенціалом із відповідними кваліметричними характеристиками. Запропоновано комплекс пріоритетних напрямів розвитку системи вищої освіти як середовища формування людського потенціалу. Зроблено висновки щодо важливості системного та послідовного розвитку вищої освіти як передумови ефективного формування людського потенціалу територій.

Ключові слова: людський потенціал, формування людського потенціалу територій, вища освіта, стратегія, розвиток вищої освіти, заклад вищої освіти

TOMCHUK Olesya

Vasyl Stus Donetsk National University

HIGHER EDUCATION AS AN ENVIRONMENT FOR THE FORMATION OF THE HUMAN POTENTIAL OF THE TERRITORIES

The article is devoted to the theoretical justification of the leading role of higher education as an environment for the formation of the human potential of the territories. The importance of human resources for the development of complex socio-economic systems in the conditions of post-industrial transformations of society is defined. The relationship between human potential and economic growth and social stability of territories is characterized. The socio-humanitarian and socio-economic goals of higher education are discovered, the importance of this system for the personal and professional growth of the population and its social mobility is emphasized. The influence of the higher education system on the formation of key structural elements of human potential: innovative, intellectual, labor, cultural and reproductive is determined. It was proven that the genesis, preservation, and development of all elements of the human potential of the territory directly depend on the effectiveness of the functioning of the higher education system. It was established that regions where there is an opportunity to obtain high-quality higher education systematically attract talented youth and accumulate human potential more efficiently. The main challenges (both traditional for this field and those caused by the war) faced by the Ukrainian higher school today as an environment for the formation of the human potential of the territories are outlined. It was noted that the Industry 4.0 will be a basis of the post-war reconstruction of Ukraine with its inherent reliance on high-tech sectors of the economy, for which human potential with appropriate qualimetric characteristics will be necessary. A set of priority directions for the development of the higher education system as an environment for the formation of human potential is proposed. Conclusions were made regarding the importance of systematic and consistent development of higher education as a prerequisite for ensuring the effective formation of the human potential of the territories.

Key words: human potential, formation of human potential of territories, higher education, strategy, development of higher education, institution of higher education

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

У сучасних реаліях постіндустріальних трансформацій саме людські ресурси забезпечують розвиток соціально-економічних систем та визначають їхню спроможність адаптуватися до численних викликів мінливого зовнішнього середовища. Динаміка економічного розвитку та соціальна стійкість територій за таких умов перебувають у безпосередній залежності від ефективності акумуляції ними людського потенціалу. Саме тому його формування та зміцнення сьогодні має стати стратегічним пріоритетом як національних, так і регіональних органів влади. Особливо важливо при цьому забезпечити необхідну увагу стратегічному розвитку системи вищої освіти як ключовому середовищу формування людського потенціалу територій.

Аналіз досліджень та публікацій

До дослідження сутності людського потенціалу та його ролі у розвитку складних соціально-економічних систем у своїх роботах зверталися такі науковці як В. Антонюк, А. Карпенко, А. Колот, М. Кривцова, О. Стефанишин, Л. Шаульська, Н. Якімова та ін. Різноманітні аспекти розбудови системи вищої освіти й окремих її елементів в Україні знайшли відображення у напрацюваннях Л. Антошкіної, О. Дороніної, І. Каленюк, О. Кукліна, О. Левченка, Г. Лопушняк, Л. Семів та ін.

Важливо також окреслити науковий доробок щодо деяких питань впливу освітньої системи на генезис людського потенціалу. Професор Л. Цимбал у праці [1] визначає доступ до освіти у якості одного із чинників генерації людського потенціалу. Колектив дослідників під керівництвом Л. Гальків у статті [2] доходить до висновку, що освітня система визначально впливає на кваліметричні характеристики людського потенціалу країни. Науковці О. Жук та Л. Дроздовська у публікації [3] аналізують освітню компоненту людського потенціалу та підкреслюють її значення для зростання національної економіки. Логічним продовженням наукових пошуків у межах визначеної предметної сфери має стати дослідження ролі системи вищої освіти у формуванні людського потенціалу територій.

Формулювання цілей статті

Метою статті є теоретичне обґрунтування визначальної ролі вищої освіти як середовища формування людського потенціалу територій.

Виклад основного матеріалу

В умовах постіндустріального світоустрою ключовим драйвером соціально-економічного розвитку територій стає людський потенціал їхнього населення. Людський потенціал являє собою синергію інтелектуальних, інноваційних, духовних, соціокультурних, біологічних ресурсів, властивостей, якостей, здібностей окремої особистості, групи або суспільства в цілому, що формуються під дією внутрішніх і зовнішніх факторів, визначають здатність носія даного потенціалу виступати в ролі суб'єкта змін, створювати, перетворювати і впроваджувати нове знання у всіх сферах життєдіяльності суспільства [4, с. 61]. Поточні економічні реалії, для яких характерним є безпрецедентне зростання ролі знань та інновацій у якості визначальних факторів стійкості й конкурентоспроможності економічних агентів, зумовлюють принципово нові вимоги до якісних вимірів людського потенціалу територій. На забезпечення відповідних його кваліметричних характеристик і має бути орієнтована система вищої освіти.

Формування людського потенціалу регіону безпосередньо залежить від ефективності функціонування системи вищої освіти, доступності та якості її послуг. Вища освіта являє собою сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти [5]. Якщо розглядати мету вищої освіти з соціо-гуманітарної точки зору - вона полягає у сприянні всебічному розвитку людини як особистості, її здібностей та талантів, необхідних для повноцінної самореалізації індивіда. З соціально-економічної точки зору метою вищої освіти є формування фундаментальних і фахових знань, практико-орієнтованих компетенцій та навичок, потрібних людині для здійснення економічної діяльності та соціального становлення. Таким чином, система вищої освіти комплексно впливає на особистісне й професійне зростання населення території та його соціальну мобільність.

Як багатогранна за своєю природою категорія, людський потенціал структурно являє собою цілісність, утворену низкою потенціалів-елементів: інноваційним, інтелектуальним, трудовим, культурним та відтворювальним. Розглянемо роль вищої освіти у формуванні кожного із означених компонентів.

Інноваційний потенціал. Заклади вищої освіти (ЗВО), що проводять активну дослідницьку діяльність, утворюють своєрідну інноваційну мережу, унікальне середовище, де здобувачі можуть отримати досвід власного наукового пошуку та платформу для обміну думками й ідеями. Окрім того, особа під час навчання у ЗВО розвиває навички аналітичної оцінки ситуацій, креативного мислення та продукування власних підходів до розв'язання нетривіальних завдань. На фундаменті означених навичок у майбутньому фахівець із відповідним рівнем освіти зможе досліджувати актуальні суспільні проблеми та генерувати новаторські ідеї, які стануть підґрунтям для майбутніх інноваційних рішень і розробок. Позитивно впливає на інноваційний потенціал територій практика створення на базі ЗВО бізнес-інкубаторів, завдяки яким здобувачі отримують можливість спрямувати свої дослідницькі пошуки на задоволення потреб реального сектору економіки та започаткувати власний стартап.

Інтелектуальний потенціал. Система вищої освіти забезпечує населення актуальними та релевантними часу знаннями, необхідними для його життєзабезпечення й самореалізації. У ЗВО здобувачі розвивають навички критичного мислення, відточують майстерність постановки цілей та пошуку засобів їх досягнення. Від того, наскільки якісними будуть послуги вищої освіти у регіоні суттєво залежать перспективи інтелектуалізації його господарчого комплексу і розвитку у його межах високотехнологічних

секторів економіки. Таким чином, безсумнівною є визначальна роль системи вищої освіти у формуванні інтелектуального потенціалу територій.

Трудовий потенціал. Одна із ключових функцій ЗВО – підготовка висококваліфікованих фахівців для різних сфер економіки та суспільного життя, які будуть спроможні створювати індивідуально й соціально значущі продукти і послуги. Важливо, що під час здобуття вищої освіти людина не тільки набуває необхідні для професійної діяльності навички, але й отримує рівень експертизи, що дозволяє ефективно вирішувати складні фахові задачі. Від наявності у певному регіоні ЗВО, якості й актуальності для регіону освітніх продуктів, що вони пропонують, безпосередньо залежить інтенсивність насичення місцевого ринку праці компетентними фахівцями, що у свою чергу визначально впливатиме на трудовий потенціал територій.

Культурний потенціал. Важливим напрямом діяльності ЗВО є соціально-виховна робота. Саме у середовищі вищої освіти починає формуватися професійна етика людини, розвиваються її національна гідність та повага до гуманістичних цінностей, культивується академічна доброчесність. Під час навчання у ЗВО здобувачі не тільки набувають певні знання, а й розширюють свої уявлення про культурні патерни у навколишньому світі та навчаються виходити за рамки існуючих ментальних схем. Можливість формувати власну унікальну освітню траєкторію за рахунок вільного обрання вибіркових дисциплін сприяє соціально-культурному розвитку індивіда та створює оптимальні умови для його конструктивного самовираження.

Відтворювальний потенціал. Внесок середовища вищої освіти у формування відтворювального потенціалу території полягає у піклуванні про ментальне та фізичне здоров'я здобувачів, що є обов'язком кожного закладу. Приділення належної уваги цій сфері є безальтернативним індикатором якості освітнього середовища. Важливо підкреслити, що Закон України «Про вищу освіту» визначає у якості одного із основних завдань ЗВО утвердження в учасників освітнього процесу здорового способу життя [5]. Відповідні заходи можуть бути реалізовані через розвиток здоров'язберігаючих компетенцій здобувачів у межах спеціальних освітніх компонентів, популяризацію спорту та фізичної культури серед учасників освітнього процесу, створення й підтримку оздоровчої інфраструктури на базі закладу. Окрім того, ЗВО сьогодні активно модернізують свою інфраструктуру у відповідності до безпекових викликів військового часу (облаштовуються укриття, встановлюються електрогенератори, створюються місця тимчасового відпочинку тощо).

Отже, можемо стверджувати, що система вищої освіти безпосередньо впливає на генезис, збереження та розвиток усіх елементів людського потенціалу території. Регіони, де існує можливість здобути якісну вищу освіту, за рахунок освітніх міграцій системно акумулюють талановиту молодь, яка може залишитися там проживати і після закінчення навчання, таким чином зміцнюючи людський потенціал відповідної території. Отже, функціонування на території потужного середовища вищої освіти є важливим чинником у забезпеченні зміцнення її людського потенціалу. Проте, важливо підкреслити, що сьогодні перед системою української вищої школи постає низка викликів, без подолання яких неможливим буде повноцінне її становлення у якості ефективного середовища формування людського потенціалу. Деякі з них зумовлені реаліями війни, деякі – є наслідком системної кризи у освітній сфері.

Дослідники І. та А. Шевчуки визначають наступні ключові виклики для системи вищої освіти в умовах війни:

- ✓ знищення інфраструктури ЗВО;
- ✓ скорочення фінансування вищої освіти;
- ✓ втрата кадрового потенціалу;
- ✓ відтік українських та іноземних студентів із ЗВО;
- ✓ забезпечення академічної доброчесності у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану [6].

Зберігають свій дестимулюючий вплив і традиційні для української вищої школи проблеми:

Невідповідність мережі ЗВО існуючому соціально-економічному запиту. У прийнятій 23 лютого 2022 року Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки наводиться наступне твердження: «В Україні широка за географічним розташуванням і велика за кількістю мережа закладів вищої освіти (без урахування їх відокремлених структурних підрозділів): на 1 млн. населення припадає близько семи закладів вищої освіти – університетів, академій та інститутів. Розширення мережі закладів вищої освіти супроводжувалося надмірним дублюванням напрямів підготовки в них». Документом визначено і відповідне стратегічне завдання: «модернізація мережі, укрупнення закладів вищої освіти, підтримка дослідницьких університетів» [7].

Критичну оцінку існуючій у державі мережі закладів вищої освіти дає і академік В. Луговий, який підкреслює її «подрібненість і розпорошеність, ресурсну (кадрову, фінансову, інформаційну, інфраструктурну) деконцентрованість, надмірну дубльованість, профільну неадекватність, дослідницьку слабкість» [8]. Колектив науковців із НАПН під керівництвом академіка В. Кременя, за результатами проведеного аналітичного дослідження конкурентоспроможності мережі державних ЗВО України, констатує: «Національна мережа ЗВО потребує оптимізації з огляду на домінування малопотужних закладів, які не спроможні забезпечити необхідну якість освіти, часто дублюють підготовку в одному місті, готують фахівців за спеціальностями, які не відповідають профілю закладу, натомість споживають значні ресурси»

[9]. В умовах дефіциту фінансування сфери вищої освіти й скорочення кількості внутрішніх вступників (як із демографічних причин, так і через загострення конкуренції із закладам сусідніх країн) та іноземних абітурієнтів (що зумовлено реаліями війни), безальтернативним є визнання необхідності оптимізації мережі ЗВО.

Засобом такої оптимізації може стати об'єднання ЗВО. Такий крок позитивно вплине на якість освітніх програм новостворених закладів та сприятиме їх становленню у якості потужних науково-дослідницьких центрів, що в свою чергу стане запорукою зміцнення інноваційного потенціалу базового для установи регіону. Проте важливо, щоб оптимізація мережі ЗВО не перетворилася на їх масове «сліпе» укрупнення. У кожному окремому випадку процесу об'єднання мають передувати комунікації із закладами, під час яких потреба в злитті має бути обґрунтована, а всі потенційні його плюси доведені до зацікавлених осіб. Головним при цьому залишається врахування прав та інтересів усіх учасників освітнього процесу.

Структурна диспропорція між випуском фахівців та реальними потребами ринку праці. У 2020 році фундацією «Відкрите суспільство» у співпраці з низкою НПО із України, Грузії та Молдови було проведено комплексний аналіз тенденцій молодіжної зайнятості у цих країнах. У рамках означеного дослідження було встановлено, що в Україні пропозиція випускників ЗВО не збалансована із ринковим попитом: більшість людей навчається в галузі соціальних наук, правознавства та управління (38% випускників) порівняно з інженерними спеціальностями (13%), природничими науками та інформаційними технологіями (8%) або сільським господарством (3%) [10]. Риторичним буде питання, чи потребує ринок праці такої кількості фахівців першої із перелічених груп. Такий стан на ринку вищої освіти зумовлено двома пов'язаними між собою причинами. Перша причина є наслідком наявності у суспільстві дераціонального упередження щодо «престижності» тих чи інших спеціальностей, через що у частки вступників формується хибне уявлення щодо перспектив працевлаштування після здобуття відповідної «трендової» вищої освіти. Друга полягає у тому, що в умовах загострення конкуренції на внутрішньому ринку послуг вищої освіти, ЗВО для самозбереження часто змушені започатковувати та пропонувати потенційним абітурієнтам непрофільні для себе, але популярні серед вступників освітні програми, розпорошуючи таким чином свій потенціал та продукуючи вихід на ринок праці ще більшої кількості фахівців, для яких фактично не буде робочих місць. Як наслідок, такі фахівці часто змушені або працювати не за спеціальністю, або змінювати місце проживання, щоб професійно реалізуватися у відповідності до своєї освіти.

Не викликає сумніву, що такий стан речей негативно впливає на формування трудового потенціалу територій. Подоланню диспропорції між випуском фахівців та реальними потребами економіки сприятиме запровадження принципово нової системи профорієнтаційної роботи з випускниками загальноосвітніх закладів, яка зможе ефективно допомагати їм у виборі майбутньої професії та інформуватиме про реальну кон'юнктуру національного та глобального ринків праці. Окрім того, має бути забезпечена трансформація підходів до планування та здійснення державного замовлення на підготовку фахівців у вищій школі, яке має бути орієнтоване на нагальні потреби національної економіки та враховувати соціально-економічні реалії базового для ЗВО-виконавця регіону.

Недостатній рівень науково-дослідної активності професорсько-викладацького складу. Середовище вищої освіти є важливою складовою наукової системи держави. Саме у ЗВО за основним місцем роботи зосереджено понад 70% наявних в національній економіці кандидатів і докторів наук [8]. Проте сьогодні, коли заробітна плата у системі вищої освіти суттєво відстає від інших секторів економіки [6], науково-педагогічні працівники змушені або брати на себе велике навчальне навантаження (викладати низку дисциплін, які можуть суттєво різнитися за предметною сферою та не завжди відповідають науковим інтересам співробітника) або ж шукати підробіток десь у інших сферах діяльності. За таких умов викладачам важко знайти час для активних та системних дослідницьких пошуків, що дестимулює формування нових наукових шкіл та перешкоджає розвитку вже існуючих. Без наявності в установі активного дослідницького середовища неможливим є її повноцінне становлення у ролі драйвера інноваційного потенціалу регіону. Окрім того, низька наукова активність ПВС негативно впливає на якість освітніх послуг закладу, адже саме власні наукові дослідження працівника дозволяють збагатити та актуалізувати змістове наповнення освітніх компонентів, викладання яких він забезпечує.

Наукова активність обов'язково має враховуватися у системі преміювання ПВС. Її вимірами при цьому можуть бути:

- ✓ публікаційна активність (відповідно до типу публікації та категорії видання);
- ✓ участь у виконанні науково-дослідних грантових проєктів або здійснення керівництва ними;
- ✓ участь у виконанні держбюджетних науково-дослідних робіт або здійснення керівництва ними;
- ✓ виконання обов'язків головного редактора або відповідального секретаря українських чи іноземних наукових фахових видань (відповідно до категорії видання);
- ✓ робота у редакційних колегіях українських чи іноземних наукових фахових видань (відповідно до категорії видання);

- ✓ ефективність здійснення наукового керівництва аспірантами та консультування докторантів (відповідно до відсотку захищених за підсумком дисертацій);
- ✓ отримання патентів на винахід тощо.

Важливим кроком у подоланні проблеми недостатньої дослідницької активності ПВО має стати забезпечення додаткового фінансування наукової діяльності в закладах вищої освіти. І якщо в поточних умовах це неможливо зробити за рахунок бюджетних коштів (їх доречно спрямувати на дослідження у сфері обороноспроможності та повоєнної відбудови), фінансування може залучатися у межах грантрайтингу, через співпрацю із українськими та іноземними донорськими організаціями. Держава зі свого боку має спрямувати зусилля на інституційну підтримку цієї діяльності в ЗВО, а також забезпечити системну роботу щодо привернення уваги держав-партнерів до важливості питання збереження й розвитку української науки у реаліях війни.

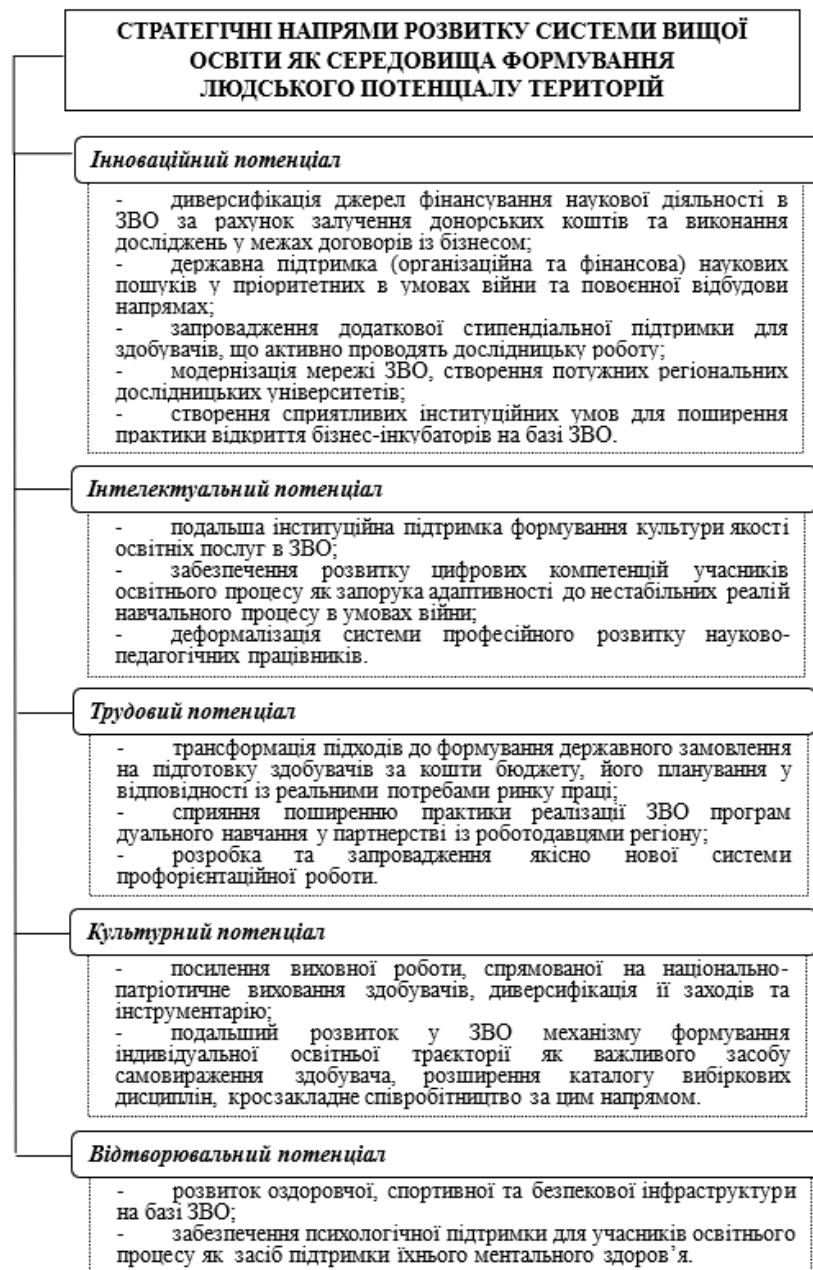

Рис. 1. Стратегічні напрями розвитку системи вищої освіти як середовища формування людського потенціалу
Джерело: розроблено автором

Сьогодні на всіх рівнях влади має існувати чітке розуміння того, що повоєнне відновлення України буде відбуватися на базі Індустрії 4.0, із притаманним їй акцентом на високотехнологічних та наукоємних секторах економіки, розбудова яких є неможливою без акумуляції на певній території людського капіталу із

відповідними кваліметричними характеристиками. На забезпечення його формування і має орієнтуватися в поточних умовах система вищої школи.

З урахуванням виявлених у сфері тенденцій, викликів та проблем, пропонуємо наступний комплекс пріоритетних напрямів стратегічного розвитку системи вищої освіти як середовища формування людського потенціалу територій (рисунок 1). Розбудова системи вищої освіти із урахуванням означених стратегічних пріоритетів дозволить максимізувати її позитивний вплив на процеси творення, акумуляції та збереження людського потенціалу як окремих регіонів, так і держави загалом.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Людський потенціал є ключовим ресурсом розвитку складних соціально-економічних систем в реаліях постіндустріального світу. Важливу роль у його формуванні на певній території відіграє наявне там середовище вищої освіти. Саме система вищої освіти значною мірою впливає на генезис усіх елементів людського потенціалу території: інноваційного, інтелектуального, трудового, культурного та відтворювального.

В умовах, коли від ефективності діяльності системи вищої освіти та якості її послуг залежить спроможність територій ефективно акумулювати людський потенціал, важливо мати виважену стратегію розвитку вищої освіти, уточнювати її пріоритети, запроваджувати такі комплексні заходи розвитку, що будуть спрямовані як на вирішення вже накопичених у цій сфері проблем, так і на сприяння її адаптації до викликів сьогодення. Забезпечення належної управлінської уваги питанням комплексного розвитку сфери вищої освіти стане запорукою її повноцінному становленню у якості ефективного середовища формування людського потенціалу.

Література

1. Цимбал Л. Людський потенціал як основа розвитку економіки знань. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. №4 (8). С. 23-29.
2. Гальків Л.І., Галаз Л.В., Бігусі М.М. Освітня складова людського потенціалу: фінансово-статистичний та працересурсний ракурс. *Вісник НУ «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління»*. 2021. №2 (8). С. 11-21. DOI: <http://doi.org/10.23939/semi2021.02.011>.
3. Жук О.П., Дроздовська Л.О. Освітня компонента у процесі формування людського потенціалу національної економіки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. №35. С. 13-18. DOI: <http://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2019-35-2>.
4. Томчук О.В. Людський потенціал розвитку міста в новій економіці: управлінський та поведінковий вимір: дис...докт. екон.наук: 08.00.07. Вінниця, 2021. 416 с.
5. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
6. Шевчук І., Шевчук А. Освітня аналітика крізь призму війни: виклики та можливості для вищої школи України. *Економіка та суспільство*. 2022. №39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-80>.
7. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: Розпорядження КМУ від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>.
8. Луговий В.І. Поточний стан вищої освіти в Україні: проблеми, причини, перспективи. *Вісник НАПН України*. 2020. №2(2). DOI: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-11-2>.
9. Кремень В.Г., Луговий В.І., Саух П.Ю., Таланова Ж.В. Мережа державних закладів вищої освіти України: аналітичний огляд конкурентоспроможності. *Вісник НАПН України*. 2022. №4 (1). DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4122>.
10. Рішення для молодіжної зайнятості: вплив громадянського суспільства в Україні, Молдові та Грузії. Фондація. 29.10.2020. «Відкрите суспільство»: веб-сайт. URL: [https://osf.org.ua/data/blog_dwnl/Youth_Employment_Solutions_English_19-10-2020_\(red\).pdf](https://osf.org.ua/data/blog_dwnl/Youth_Employment_Solutions_English_19-10-2020_(red).pdf).

References

1. Tsybmal, L. (2016). Liudskiyi potentsial yak osnova rozvytku ekonomiky znan [Human potential as a basis for the development of the knowledge economy]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia*, 4(8), 23-29 [in Ukrainian].
2. Halkiv, L.I., Halaz, L.V. & Bihus, M.M. (2021). Osvitnia skladova liudskoho potentsialu: finansovo-statystychnyi ta pratseresursnyi rakursy [Educational component of human potential: financial-statistical and labor resource angles]. *Visnyk NU «Lvivska politekhnikha». Seriya «Problemy ekonomiky ta upravlinnia»*, 2(8), 11-21. doi: <http://doi.org/10.23939/semi2021.02.011> [in Ukrainian].
3. Zhuk, O.P. & Drozdovska, L.O. (2019). Osvitnia komponenta u protsesi formuvannia liudskoho potentsialu natsionalnoi ekonomiky [Educational component in the process of forming the human potential of the national economy]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, 35, 13-18. doi: <http://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2019-35-2> [in Ukrainian].
4. Tomchuk, O.V. (2021). Liudskiyi potentsial rozvytku mista v novii ekonomitsi: upravlinskyi ta povedinkovyi vymir. [Human potential of urban development in the new economy: managerial and behavioral dimension.]. Doctor's thesis. Vinnitsa: Vasyl' Stus Donetsk National University [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy 1556-VII. [Verkhovna Rada Ukrainy]. Pro vyshchu osvitu. 01.07.2014. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].

-
6. Shevchuk, I. & Shevchuk, A. (2022). Osvitnia analytyka kriz pryzmu viiny: vyklyky ta mozhlyvosti dlia vyshchoi shkoly Ukrainy [Educational analytics through the prism of war: challenges and opportunities for higher education in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 39. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-80> [in Ukrainian].
 7. Rozporiadzhennia №286-p. [Kabinet Ministriv Ukrainy]. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022-2032 roky. 23.02.2022. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
 8. Luhovyi, V.I. (2020). Potochnyi stan vyshchoi osvity v Ukraini: problemy, prychny, perspektyvy [The current state of higher education in Ukraine: problems, causes and perspectives]. *Visnyk NAPN Ukrainy*, 2(2). doi: <https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-11-2> [in Ukrainian].
 9. Kremen, V.H., Luhovyi, V.I., Saukh, P.Yu., & Talanova, Zh.V. (2022). Merezha derzhavnykh zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy: analitychnyi ohliad konkurentospromozhnosti [Network of state higher education institutions in Ukraine: an analytical review of competitiveness]. *Visnyk NAPN Ukrainy*, 4(1). doi: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4122> [in Ukrainian].
 10. Youth Employment Solutions: The Impact by Civil Society in Ukraine, Moldova, Georgia. «Open Society» Foundation. 29.10.2020. Available at: [https://osf.org.ua/data/blog_dwnl/Youth_Employment_Solutions_English_19-10-2020_\(red\).pdf](https://osf.org.ua/data/blog_dwnl/Youth_Employment_Solutions_English_19-10-2020_(red).pdf).